

Геннадій КОЖЕВНИКОВ,

головний науковий співробітник відділу проблем функціональної діяльності прокуратури Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, державний радник юстиції 3 класу, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, почесний працівник прокуратури України

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ключові слова: кримінально-процесуальний примус; заходи забезпечення кримінального провадження; накладення арешту на майно; виклик слідчим, прокурором; судовий виклик; привід.

Кримінальне провадження, як відомо, неможливе без застосування у випадках, визначених законом, певних заходів примусу. У Кримінально-процесуальному кодексі України (КПК України) 1960 року не було не лише окремої глави про заходи процесуального примусу, а й терміна «кримінально-процесуальний примус». Це зрозуміло, бо у лютому 1956 року відбувся XX з'їзд КПРС, на якому нищівній критиці було піддано культ особи. Знищення політичних супротивників тодішнім тоталітарним режимом здійснювалось зазвичай через процедуру кримінального процесу: порушення кримінальної справи, притягнення особи як обвинуваченого і судовий розгляд, який найчастіше завершувався негайним виконанням вироку. Ось чому законодавець не наважився ввести до КПК України 1960 року норми, які прямо передбачали б застосування будь-якого примусу. Певні заходи кримінально-процесуального примусу, без яких неможливе кримінальне провадження, містилися в окремих главах КПК України.

Проте слід віддати належне фахівцям-науковцям з кримінального процесу З.З. Зінатуліну, З.Ф. Ковризі, В.М. Корнукову та іншим, які виокремили з КПК України всі норми, пов'язані з процедурою застосування процесуального примусу, систематизували їх і детально дослідили як підстави, так і порядок їх використання. Особливо наголосимо на праці З.З. Зінатуліна «Кримінально-процесуальний примус і його ефективність» [1], в якій він не лише дослідив кожен із примусових заходів, а й дав чітку їх класифікацію:

а) заходи кримінально-процесуального примусу, пов'язані із забезпеченням належної поведінки осіб, залучених до участі у кримінальному процесі;

б) примусові заходи, які забезпечують зібрання і дослідження доказів.

У новому КПК України заходам забезпечення кримінального провадження приділено окремий розділ – другий. Постає питання: чи можна ототожнювати ці заходи як кримінально-процесуальний примус. На наш погляд, безумовно, можна, бо аналіз найбільш поширеного серед науковців визначення примусових заходів у кримінальному судочинстві свідчить, що перелічені у ст. 131 нового КПК України види заходів забезпечення кримінального провадження у разі їх застосування здатні забезпечити виконання завдань кримінального провадження. Так, В.М. Махов і М.О. Пешков визначають заходи кримінально-процесуального примусу як передбачені кримінально-процесуальним законодавством процесуальні засоби примусового характеру, що застосовуються у сфері кримінального судочинства уповноваженими на те посадовими особами і державними органами за наявності підстав і в порядку, передбаченому законом, щодо обвинувачених, підозрюваних та інших осіб для попередження і припинення їхніх неправомірних дій з метою успішного розслідування і вирішення завдань кримінального судочинства. До заходів кримінально-процесуального примусу зазначені науковці передусім відносять передбачені законом запобіжні заходи, які застосовуються слідчим, прокурором у межах власних повноважень або судом за наявності достатніх підстав вважати, що обвинувачений буде переховуватися від досудового слідства або суду чи перешкоджати об'єктивному розслідуванню та судовому розгляду справи, або буде продовжувати займатися злочинною діяльністю, а також для забезпечення виконання вироку.

Крім того, до інших заходів процесуального примусу, які застосовуються слідчим, прокурором, судом з метою забезпечення передбаченого КПК України порядку розслідування і судового розгляду в кримінальних справах, вказані вище нами автори відносять такі слідчі дії, як виїмка, обшук, арешт поштово-телеграфної кореспонденції та її виїмка, освідчування, отримання зразків для порівняльного дослідження, тримання в медичному закладі для проведення стаціонарної експертизи [2, 45–47]. Виходячи із наведеного визначення завдань заходів кримінально-процесуального примусу доходимо висновку, що перелічені у ст. 131 нового КПК України такі заходи забезпечення кримінального провадження, як: привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи, здатні виконати головну кримінально-процесуальну функцію – забезпечити належну поведінку суб'єктів кримінального провадження, коло яких визначено відповідними нормами кримінально-процесуального закону. Зазначимо, що перелік заходів забезпечення кримінального провадження, наведений у ст. 131 КПК України, достатньо вичерпний, але, на наш погляд, до нього слід було б включити і поміщення за визначених законом умов неповнолітнього, який досяг одинадцятирічного віку, але не досяг віку кримінальної відповідальності у разі вчинення ним суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки злочину, за який Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів. Цей примус не можна віднести до групи запобіжних заходів, оскільки суб'єкт, підстави і умови його застосування мають свої специфічні ознаки, які дають можливість виділити його у самостійний примусовий захід.

Водночас позитивним є запровадження у КПК України нових примусових заходів: накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна. Вкрай спірним у науці кримінального процесу було питання щодо віднесення

до заходів кримінально-процесуального примусу накладення арешту на майно. Для цього слід було визначитися з тим, до якого процесуального інституту відноситься ця процедура: це слідча дія чи процесуальне рішення слідчого. В.М. Тертишник цілком слушно зазначив, що це особлива слідча дія, яка має на меті, крім збирання доказів (фіксується майно, нажите злочинним шляхом), ще й забезпечення відшкодування завданих злочином збитків [3, 156]. Характерною ознакою цієї слідчої дії, як і всіх інших, віднесених теорією кримінального процесу до заходів кримінально-процесуального примусу, є те, що вона провадиться незалежно від бажання підозрюваного, обвинуваченого. Тому віднесення накладення арешту на майно до заходів забезпечення кримінального провадження є цілком обґрунтованим.

Помилковим, на нашу думку, є включення до заходів забезпечення кримінального провадження виклику слідчим, прокурором, судового виклику. Річ у тім, що, виходячи із класичного визначення сутності заходів примусу в кримінальному провадженні слід визнати наявність у відповідній примусовій нормі санкції за невиконання правил поведінки певного суб'єкта. Навіть аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, наведений у ст. 131 нового КПК України, свідчить, що всі вони (за винятком виклику) у назві містять елементи примусу. Виклик не може бути заходом примусу, оскільки передбачає добровільне його виконання суб'єктом процесу. Примус настає тільки після неявки без поважних причин за викликом певного учасника процесу і тоді як примусовий захід застосовується привід.

Отже, дослідження нового кримінального процесуального законодавства жодним чином не повинно ґрунтуватись на відторгненні й неприйнятті положень КПК України 1960 року, який можна за бажанням називати тільки породженням післясталінського режиму. Зазначимо: він містив основні положення «Устава уголовного судопроизводства Российской империи», який діяв і на значній території сучасної України. Основою цього Уставу були принципіві дефініції німецького, австрійського і французького кримінально-процесуального права. А розробки вчених щодо його тлумачення і застосування є справжнім науковим надбанням і для користувачів новим КПК України.

Список використаних джерел:

1. Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики) / Зинатуллин З.З. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1981. – 136 с.
2. Махов В.Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособ. / В.Н. Махов, М.А. Пешков. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. – 208 с.
3. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К.: А.С.К., 2002. – 1056 с.

Геннадій КОЖЕВНИКОВ

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Резюме

Проведено аналіз і співставлення понять кримінально-процесуальний примус і захід забезпечення кримінального провадження. Акцентовано увагу на тому, що нове кримінальне процесуальне законодавство також застосовує примус у новітніх формах з метою забезпечення виконання завдань кримінального судочинства.

Геннадий КОЖЕВНИКОВ

МЕРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Резюме

Осуществлён анализ и сопоставление понятий меры уголовно-процессуального принуждения и меры обеспечения уголовного производства. Акцентировано внимание на том, что новое уголовное процессуальное законодательство также применяет принуждение в новых формах с целью обеспечения исполнения задач уголовного судопроизводства.

Gennadiy KOZHEVNIKOV

**MEASURES OF ASSURANCE OF CRIMINAL PROCEDURE ACCORDING
TO THE NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE**

Summary

The terms of criminal procedure coercion and measures of assurance of criminal procedure are compared and analyzed in the context of the new Criminal Procedure Code of Ukraine. It is stressed that new criminal procedure law uses coercion in new forms to provide criminal justice targets.